

Олександр Любчик,
старший викладач кафедри
фундаментальних дисциплін Донецького
інституту господарства Державної академії
житлово-комунального господарства

УДК 349.2

Сутність джерел трудового права

Питання сутності та значення джерел трудового права, як і джерел інших галузей права взагалі, є одним із ключових і основних питань розвитку цієї галузі з огляду на те, що саме ці джерела є базовими регуляторами суспільних відносин і саме вони визначають подальший розвиток цих відносин в умовах сучасності. Питання джерел трудового права завжди буде актуальним, адже трудові відносини з плином часу змінюються, удосконалюються, осучаснюються, і ніщо інше, окрім джерел трудового права, не може так яскраво та об'єктивно виражати цей стрімкий розвиток.

Так як усе трудове законодавство перебуває зараз у стані реформування, необхідною потребою сьогодення виступає оцінка та аналіз існуючих джерел національного та міжнародного трудового права для того, щоб у подальшому перейняти весь позитивний досвід і всі необхідні положення для створення максимально ефективною регулюючої бази трудових відносин та відкинути застарілі положення, які лише гальмують нормальне функціонування цієї перспективної галузі права.

Питанням сутності і значення джерел трудового права займалися такі вчені, як: М. Г. Александров, В. С. Венедиктов, Л. Я. Гінцбург,

Г. С. Гончарова, В. В. Жернаков, П. І. Жигалкін, М. І. Іншин, І. Я. Кисельов, З. Я. Ко-зак, В. Л. Костюк, Л. І. Лазор, В. В. Лазор, А. Р. Мацюк, П. Д. Пилипенко, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, В. Г. Ротань, О. В. Смирнов, Є. Б. Хохлов, Н. М. Хурторян, Г. І. Чанишева, Н. Ф. Чобуха, О. М. Ярошенко та інші. Однак саме питання сутності та значення джерел трудового права на сучасному етапі досліджувалося незначною частиною вчених, а якщо й згадувалося, то в контексті інших досліджень і дуже віддалено. Тому, на нашу думку, є доцільним провести ґрунтовний науковий аналіз даної проблематики.

Метою статті є проведення наукового аналізу питання сутності та значення джерел трудового права. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання: проаналізувати сутність джерел трудового права, з'ясувати їх значення, надати їх загальнотеоретичну характеристику.

Поняття «джерело права» з'явилося понад дві тисячі років тому, коли Тіт Лівій у своєму творі «Римська історія» назвав Закони XII таблиць «джерелом усього публічного і приватного права» в тому значенні, що ці Закони були підґрунтям, на якому сформувалося сучасне йому римське право [1, с. 7].

Перш за все необхідно визначити поняття джерела права, джерела трудового права, а тоді поступово наблизитися до їх значення та сутності в регулюванні трудових правовідносин.

Пристаючи до дослідження питання про зміст наукового терміна «джерело права», що активно використовується у вітчизняній юриспруденції і має статус основної правової категорії в понятійному апараті теорії права, ми неминуче зіштовхуємося з проблемою багатозначності слів і понять, що склалися й використовуються як у звичайній українській, так і в інших споріднених мовах. Як нам відомо, слово «джерело» є чи не найбагатозначнішим у сучасній літературній українській мові, тому визначення «джерело права» часто викликає дискусії в правознавців [1, с. 8]. Зокрема, С. І. Ожегов визначає джерело як: «1) водяний струмінь, що виходить на поверхність із-під землі; 2) те, що дає початок чому-небудь; 3) письмовий документ, пам'ятку, на основі яких будуються наукові дослідження» [2, с. 258].

У словнику української мови одним із визначень джерела є: «писемна пам'ятка, документ, на основі якого будується наукове дослідження» [3, с. 262].

Юридична енциклопедія визначає джерело права як: «спосіб зовнішнього вияву правових норм, який засвідчує їх загальнообов'язковість» [4].

Численність і суперечливість точок зору на поняття «джерело права» відзначалися ще в дореволюційній науковій юридичній літературі. Так, одні вчені під ним мали на увазі: а) сили, що творять право (наприклад, воля Бога, народу, правосвідомість, ідея справедливості, державна влада); б) матеріали, покладені в основу того чи іншого законодавства; в) історичні пам'ятки, що колись мали значення чинного права; г) засоби пізнання чинного права [5, с. 368-369]. Такі авторські та наукові позиції, на нашу

думку, були зумовлені пануючою доктриною природного права і потребували глибокого дослідження у зв'язку з еволюцією розуміння духу права. Правничі знання та досягнення науки з часом акумулювались та виливались у якісно нові концепції, що давало все більші поштовхи для розвитку теоретико-правового розуміння категорії «джерело права».

Більшість правників у загально-теоретичній літературі поняття «джерело права» визначають двоїсто: (а) як джерело права в матеріальному, і (б) як джерело права у формально-юридичному смислах. Першим у радянській юридичній літературі таке розмежування провів С. І. Вільнянський у своїй роботі «До питання про джерела радянського права». Перше поняття відповідає на запитання, звідкіля право бере початок, тобто йдеться про першоджерело, головний правоутворюючий чинник – систему соціально-економічних відносин, яка постійно розвивається й відтворюється. Воно вказує на суспільні (економічні) умови, які чинять вирішальний вплив на зміст правових норм, соціальну зумовленість права взагалі. Останнє, як відомо, відноситься до надбудови, але в тій чи іншій мірі зумовлено економічним базисом [6, с. 63-65]. На нашу думку, С. І. Вільнянський надто концентрується на марксистсько-ленінському розумінні сутності і значення права. Підходити до ґрунтового аналізу цієї категорії необхідно із теоретико-філософських засад. Проте, безумовно, характеристика джерела права у матеріальному та формально-юридичному значеннях слухна і привертає значну увагу науковців донині.

Треба також зауважити, що існує нетрадиційне тлумачення категорії «джерело права»: про останнє інколи говорять в ідеологічному понятті. У цьому разі мається на увазі правова свідомість суспільства, яка формує власні правові приписи, враховуючи потребу розвитку суспільних відносин. Приміром, окремі різновиди

марксистсько-ленінської ідеології мали вирішальне значення для накреслення напрямку розвитку права в СРСР, Китайській Народній Республіці, колишніх соціалістичних держав Центральної і Східної Європи. Таке тлумачення, звичайно, не потрібно відносити до категорії юридичного визначення, радше – до філософського, але все ж таки, незважаючи ні на що, воно має право на існування [1, с. 12].

Джерело права – це результат правотворчої діяльності держави, прямого волевиявлення народу, узгодження волі декількох суб'єктів права й дуже рідко – продукт санкціонування державними органами правил поведінки, що існують протягом певного проміжку часу й не суперечать інтересам правлячого класу (прошарку) [1, с. 16-17].

Проаналізувавши визначення джерела права різних епох і різними вченими, ми погоджуємося, що дане питання є дискусійним і актуальним, і немає єдиного вичерпного визначення цього поняття. Кожен учений-правник намагається акцентувати увагу на якійсь особливій ознаці, яка є більш важливою для нього та на основі цієї ознаки вивести своє визначення. На нашу думку, джерело права повинне більше розглядатися з формальної та практичної точки зору. Сучасні реалії не дозволяють нам розглядати це визначення в якихось нетрадиційних, філософських аспектах, які можна залишити на дослідження теоретикам і філософам права. На сьогоднішній день «джерело права» повинне сприйматися як зовнішній, об'єктивно необхідний вираз волі держави, відображений в правових актах, нормах, що регулюють суспільні відносини та мають загальнообов'язкове значення для всіх учасників правовідносин; матеріальна платформа, яка вміщує в собі всі правила поведінки, необхідні для нормального функціонування та існування суспільства.

Під джерелами трудового права розуміються результати діяльності

правотворчих органів, а також спільної нормотворчості працівників і роботодавців у сфері застосування найманої праці [7, с. 35].

Незважаючи на значний інтерес правознавців до проблеми джерел трудового права, до сьогоднішнього дня це питання залишається недостатньо вивченим й належним чином проаналізованим. На підставі аналізу досягнень теорії права, їх прийнято розглядати з двох точок зору. Перша означає формальний підхід. При цьому джерелами права тут вважаються абсолютно всі санкціоновані державою правила поведінки, які регулюють трудові відносини. У той же час приписи права створюються для впровадження їх у суспільні відносини, на регламентацію яких вони спрямовані. Отже, джерела трудового права можуть матеріалізуватися в конкретній мережі правовідносин. Із позиції матеріального аспекту досліджувані джерела виявляються в тих відносинах, що становлять предмет трудового права [8, с. 10].

Також під джерелами трудового права розуміють результати (продукти) правотворчої діяльності компетентних органів держави в сфері регулювання трудових і інших суспільних відносин, що складають предмет цієї галузі права [9, с. 41].

Цілком слушною є думка Ю. П. Дмитренка, який вважає джерела трудового права тією формою, у якій існують соціально-трудова норма, із якої дістають знання про чинне трудове право, до якої звертаються при вирішенні конкретних правових і прикладних питань, що виникають у сфері трудової діяльності. Джерелами (формами) трудового права є акти органів влади або компетентних органів управління, які містять соціально-трудова норма. До них Ю. П. Дмитренко відносить: нормативно-правові акти, правові прецеденти, нормативно-правові договори, правові звичаї, правові доктрини, міжнародно-правові акти. Джерела трудового права, на його думку, це форми вираження правових приписів

через нормативні акти як результат діяльності компетентних органів держави, які встановлюють чи санкціонують обов'язкові для сторін правовідносини, правові норми, що складають предмет трудового права, з метою соціального захисту його суб'єктів [10, с. 70-71].

П. Д. Пилипенко вважає, що джерела трудового права — це такі зовнішні форми вияву правових норм, за допомогою яких забезпечується правове регулювання трудових та тісно пов'язаних з ними суспільних відносин на підприємствах, в установах і організаціях чи з фізичними особами, що використовують найману працю [9, с. 48].

Розглядаючи джерела права у формальному аспекті, слушно говорити про них як про сукупність загальновідомих та внутрішньо структурованих форм встановлення і виразу нормотворчими органами загальнообов'язкових правил поведінки, що регулюють трудові та пов'язані з ними відносини. Виходячи з цього, вивчення джерел трудового права у такому розумінні передбачає аналіз і характеристику змісту втілених у певній формі приписів законодавства про працю. На думку В. В. Жернакова, формальні джерела права включають два елементи - спосіб виразу правових норм як правотворчу діяльність уповноважених суб'єктів і зовнішню форму виразу правових норм як результат такої діяльності [11, с. 56]. Оскільки норми права створюються для втілення в суспільних відносинах, на регулювання яких їх спрямовано, джерела трудового права матеріалізуються в конкретній системі правовідносин, а отже, в матеріальному аспекті вони

висвітлюються через відносини, що становлять предмет відповідної галузі права. При цьому між формальними і матеріальними джерелами трудового права можна помітити процес реалізації вимог, що містяться в них.

З формальним поняттям «джерела права» досить часто доводиться зустрічатися не лише в науці трудового права, а і щодня на практиці, оскільки воно дозволяє зрозуміти трудове право з позицій нормативного змісту та його належності до конкретного суб'єкта - працівника, роботодавця, профспілки тощо.

На нашу думку, під джерелами трудового права у формальному значенні слід розуміти внутрішню узгоджену комплексну систему нормативно-правових актів органів державної влади та управління, а також інших уповноважених суб'єктів, що містять юридично закріплені правові норми, які своїм завданням мають регулювання трудових та інших відносин, що пов'язані з ними.

Підсумовуючи, варто відмітити, що система джерел трудового права послідовно будується по відповідних інститутах даної галузі, що, у свою чергу, побудована по предмету правового регулювання праці. При цьому, система джерел трудового права, на відміну від системи трудового права, являє собою сукупність видів джерел трудового права, у той час як система трудового права як галузь містить у собі правові норми, згруповані у відповідні інститути. Отже, джерела трудового права також відображають об'єктивні вимоги системи цієї галузі.

Список використаних джерел

1. *Ярошенко О. М.* Теоретичні та практичні проблеми джерел трудового права України: Монографія. – Харків: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2006. – 456 с.
2. *Ожегов С. И.* Словарь русского языка. – М.: Рус. яз., 1987. – 797 с.
3. *Словник української мови*: в 11 томах. – Том 2, 1971. – 556 с.
4. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – К.: "Укр. енцикл.", 2003: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://leksika.com.ua/14580814/legal/dzherelo_prava.
5. *Общая теория права. Философия права. Часть теоретическая.* – Т. 1. Вып. 4 / Под ред. Шершеневича Г. Ф. – М.: Тип. Бр. Башмаковых, 1910. – 593 с.
6. *Вильнянский С. И.* К вопросу об источниках советского права // Пробл. соц. права. – 1939. - № 4-5. – С. 63-65.
7. *Трудове право України: підручник* / Н. Б. Болотіна [та ін.] ; ред. Н. Б. Болотіна, Г. І. Чанишева. - 2. вид., стереотип. - К. : Київська обласна організація товариства "Знання", 2001. - 564 с.
8. *Ярошенко О. М.* Джерела трудового права України: автореферат дис. д-ра юрид. наук : 12.00.05 Трудове право, право соціального забезпечення / О. М. Ярошенко. - Х. : Б. в., 2007. - 42 с.
9. *Трудове право України* / За ред. П. Д. Пилипенка. – Львів: „Вільна Україна”, 1996. - 160 с.
10. *Трудове право України: підручник* / Ю. П. Дмитренко. – К.: ЮрінкомІнтер, 2009. – 624 с.
11. *Трудове право: підручник* / за ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.

Любчик О. А. Сутність джерел трудового права

У статті проаналізовано сутність джерел трудового права, з'ясовано їх значення, надано їх загальнотеоретичну характеристику.

Ключові слова: сутність, джерела, трудове право, праця

Любчик А. А. Сущность источников трудового права

В статье проанализировано сущность источников трудового права, выяснено их значение, предоставлено их общетеоретические характеристики.

Ключевые слова: сущность, источники, трудовое право, труд

Lubchik A. Essence of labor law sources

The article analyzes the nature of labor law sources and determined their values, given their general theoretical description.

Key words: essence, sources, labor law, labor